

Paradox latentnej etnicity: ukrajinský prípad obdobia stredoveku a raného novoveku

VITALIY MASNENKO

*Čerkaská národná univerzita Bohdana Chmelnického,
Ukrajina*

Latent ethnicity paradox: Ukrainian case of the Middle Ages and the Early Modern Period

Abstract: The author of the article focuses his attention on the latent (implicit) ethnicity paradox, the essence of which lies in the fact that the ancient phenomenon of ethnicity has not yet been articulated and reflected on the social level. But definite ethnic groups and ethnicities did really exist. In the pre-modern period ethnicity articulation was realized on either a personality level or the family societal one. The specificity of the Ukrainian case lies in the fact that nation considered itself to be separate from neighbours and this approach originated in the Southern area of Eastern Slavs in the early Middle Ages period when tribe names disappeared. Since then, Kyivan Rus' ethnic group that is the initial form of the Ukrainian community came into existence. In the course of time its ethno-cultural, ethno-social and ethno-national strata were transformed. Collaboration of historians, ethnologists and social anthropologists is necessary for the optimization of latent ethnicity research.

Keywords: latent ethnicity, ethnic group, Middle Ages period, pre-modern period, early modern period, Ukrainian case.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2022.25.02.52-59>

Pri skúmaní konkrétnych historických javov neustále narážame na problém teoretického nerozvinutia súčasných koncepcií etnosu a národa. Niekedy sa nadobúda dojem, že historici veľmi svojvoľne používajú pojmovno-kategoriálny aparát etnogenetiky a etnológie, najmä neďbajú o jeho korektnosť a nekoordinujú ho s etnológmi či etnosociológmi. Preto sa pomerne často stretávame s nárekmi ukrajinských a najmä ruských vedcov, že metodologické uvažovanie je tu stále na úrovni 19. storočia a používanie vedeckého myslenia a jazyka založeného na „nacionálnych“ paradigmách vedie k neopodstatnenej modernizácii a ideologizácii vedeckých poznatkov, pokiaľ ide o výskum predmoderných a ranomoderných spoločností, ako bola ukrajinská 16. – 17. storočia, alebo ešte skôr – staroruská 9. – 12. storočia (v origináli v ukr. „давньоруська“ /davňorus'ka/, t. j. kyjevskoruská /tu a d'alej/ – *pozn. preklad.*). Z tohto vzniká opačná vedecká prax – uvažovať o týchto javoch

Paradox latentnej etnicity: ukrajinský prípad obdobia stredoveku a raného novoveku takpovediac v „autentickej“, nediferencovanej podobe, čo v konečnom dôsledku vedie k popretiu existencie jednotlivých etnických spoločenstiev, sformovaných etnických štruktúr (vrátane ukrajinského etnosu, súčasných Ukrajincov).

Tradičným príkladom ignorovania etnickej odlišnosti, ktorá existovala už v ranom stredoveku, je teória tzv. jedinej staroruskej národnosti. Súčasná výskumníčka tejto koncepcie N. Jusova celkom oprávnene tvrdí, že v prácach sovietskych bádateľov sa samotný pojem „národnosť“ (v ponímaní predstupeň národa – *pozn. preklad.*) používal v rôznych významových odtieňoch a zväčša nezahŕňal chápanie etnogenetickej kategórie s jasne vymedzeným významom.¹ Nebudeme sa tu konkrétne venovať nevedeckému rozmeru samotnej teórie v sovietskych časoch, keďže dnes už nikto – ani jej najhorlivejší zástancovia, nepochybuje o spolitizovaní a ideologickosti tejto konštrukcie. Je však dôležité pozrieť sa na argumentáciu, ktorú používajú jej súčasní stúpenci nárokujejúci si čisto vedecký výklad, zbavený ideologického angažmánu. Zaujímavé sú v tomto zmysle názory P. Toločka.

Je potrebné poznamenať, že sa autor zvlášť pristavuje pri etnickom vývoji Rusi. Pri tom konštatoval, že etnogenetické procesy v prostredí východných Slovanov – ako pred vznikom Kyjevského štátu, tak aj v dobe jeho existencie – boli determinované prevažne integračnými tendenciami. Preto je bádateľ presvedčený, že už v predštátnom období tvorili východní Slovania jednotnú etnokultúrnu masu. Charakteristickým znakom etnogenetických konštrukcií P. Toločka je, že o etnických procesoch uvažuje v kontexte sociálno-ekonomického, štátno-politického a náboženského vývoja Rusi. V súlade s tým procesy politickej konsolidácie, najmä formovanie štátu, urýchlili spájanie etnicky príbuzných kmeňov do jednotnej ruskej (rozumej v odvodení od Rusi – *pozn. preklad.*) národnosti (ruského etnického spoločenstva 9. – 13. storočia). Avšak je cítiť, že samotný výskumník váha nad etnickým charakterom sformovaného spoločenstva. Tieto pochybnosti sú prítomné aj v textoch jeho diel. O tom svedčí najmä nasledujúce tvrdenie: „*Existuje dostatočný dôvod na tvrdenie, že v ranofeudálnom štádiu vývoja Kyjevskej Rusi bola staroruská (presnejšie – proste ruská) národnosť nielen etnickým, ale aj politickým spoločenstvom v medziach celého štátneho územia. Povedané nepopiera etnografické osobitosti jednotlivých regiónov, ktoré mali miesto od 9. do začiatku 12. storočia, ale je konštatovaním hlavných tendencií etnopolitického vývoja tejto periódy*“.² Na inom mieste autor kvituje, že keď sa hovorí o existencii jednotnej národnosti vo vzťahu k Rusi, zrejme je lepšie

¹ ЮСОВА, Н. М.: Идейна й термінологічна генеалогія поняття “давньоруська народність”. In: *Український історичний журнал*, 2006, No. 4, s. 104, 113.

² ТОЛОЧКО, П.: *Київська Русь*. Київ: Абрис, 1996, s. 249.

поужити вираз „етнокультурне сполученство“.³ Заровеж межи этносмеродажне знаки старорускэго этничэго сполученства П. Толочко вычлежуе языкову, уземну, економичку, нэбожэнску а культурну једноту. Последнэ зајрнэ архитэктурну, умение (предовшэтким декоративно-ужитковэ). Предложэне аргументы вшак не суг чисто этничэго характеру (скэр „надставбовэго“ ако их дефиновала старэ совјетска термिनолојия), – позначенава ину вјскупник А. Толочко.⁴

Здэрэзниме, же П. Толочко сугласи с тым, же сполученство луду естуде без охладу на то, чи си кажду једнотливец уведоумје (алебо неведоумје) прјслушност к нему.⁵ Тым, очвидне си то тиез целком неведоумјуг (осправедлнужеме са за неумyselну словну hraчку), ници једен з најсилнейшјих аргументов својеј концепcie о сполучности високеј культуру старорускыч час.

В крухох рускыч медиевистов зостава популарным нэзор на естуденциу „једнотнэго рускэго сполученства“ в посттатарскеј ере. Наприклад В. Флориа са домниева, же лен нахромаденим социалных а культурных роздиелов в 17. сторочи са вјчодослованске этничэ сполученство розделило на две чэсти, а то поздлж штатнеј хранице межи Литовскым велкововјудством и Полском а Московскым царством. Взникли две рускэ этника, блјзке једно к другэму, но стале одлишне. Нескэр, в дэследку урчјтых политичкыч удалосту, са јединэ этничэ уземие Руси, једнотну руску нэроду в рэмили Полско-литовскэго крэлэовства/штату, опэтр розделил на две чэсти – јужну а северну. Подлэ тохо о формовани укrajинскэго нэрода – подлэ миенку аутора – можно ховорити аз од половине 17. сторочиа, т. ј. добу, кедр јужнэ чэстр рускэго нэрода бола втиахнутэ до повстаниа Бохдана Хмелничкэго, до вјтворениа Укrajинскэго хajtманату а установениа особитнэго козэчкего систему.⁶ Ровнаку постој застава вэчшина сугасных рускыч лингвистов а культурологов, котри здэрэзнујуг једноту, ај кедр релатјвну, јазыковэго а етнокультурнего вјвоја втедајшјих вјчодных Слованов.

Подобне нэзору застэвэјуг ај некотри укrajински вјскупници. В томоту змyselе је демонстратјвным постој О. Русынеј, попреднеј одборнички в областу литовистики. Та са приклэна к нэзору, же в обдоби 14. – 16. сторочиа са в межилах вјчодослованскэго ареалу ускуточнили зложите процесу етничкеј диференциэцие, естудовал преходну тип этносу – белоруско-укrajинскэ

³ ТОЛОЧКО, П.: *Кијвська Русь*, с. 254.

⁴ ТОЛОЧКО, А.: Воображенная народность. In: *Ruthenica*, 2002, No. 1, s. 115.

⁵ “Суперечки навколо мојх концепциј – це јвище швидше вјдрадне, нјж сумне” Розмова з Петром Толочком. In: *Хроника 2000*, 2002, вип. 49-50, с. 49.

⁶ Восточные славяне в XVII-XVIII веках: этническое развитие и культурное взаимодействие. In: *На путях становления украинской и белорусской наций: факторы, механизмы, соотношения*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2004, с. 28-29.

Paradox latentnej etnicity: ukrajinský prípad obdobia stredoveku a raného novoveku
spoločenstvo, a vznik samostatnej etnickej odlišnosti. Jej uvedenie
prebieha až v 1. polovici 17. storočia.⁷

Podčiarknime, že s cieľom demonštrácie dominantných prístupov
k etnogenetickej problematike, reflexie sa zámerne upriamovali k názo-
rom popredných výskumníkov vo svojich odboroch. Nimi vyjadrené
úvahy, aj keď za predpokladu, že sú zbavené súčasnej ideologickej alebo
politckej angažovanosti, sa zdajú byť nekorektnými aj v čisto vedeckom
zmysle. V skutočnosti dochádza k výmene pojmov – keď sa hovorí o for-
movaní etnokultúrnych, etnosociálnych či dokonca nacionálnych (v ich
ranonovovekej podobe) spoločenstiev, ako aj o ich sebauvedomovaní – z
nejakého dôvodu ich výskumníci radšej definujú ako etnické (a hovoria
o ruskom, ukrajinskom alebo akomkoľvek inom etnose).

Časť súčasných bádateľov – archeológov, etnológov a čiastočne aj his-
torikov sa zjavne neuspokojuje s takouto metodologickou bezradnosťou a
snaží sa navrhnúť vlastné konceptuálne modely, ktoré by mohli adekvát-
nejšie charakterizovať etnickú situáciu raného stredoveku vo východnej
Európe. Treba poznamenať, že tieto pokusy sa ukazujú byť značne ne-
jednotné a aj sporné, avšak už samy o sebe sú zaujímavé ako symptoma-
tické úsilie dostať sa z metodologickej slepej uličky.

Tak O. Mocia celkom správne poukázal na takú osobitosť feudálnej
epochy (obdobia stredoveku) ako etnické neuvedomenie: „*Etnickú neur-
čitosť tohto obdobia, keď predchádzajúce kmeňové väzby boli stratené a
nové – nacionálne – sa ešte nevytvorili, značne sťažuje vyčlenenie akéhosi
jedného typu etnického spoločenstva v ňom, taxonomicky ekvivalentného
kmeňu alebo národu.*“⁸ Berúc do úvahy túto skutočnosť, výskumník sa
snaží analyzovať rôzne úrovne etnického vedomia jednotlivých sociál-
nych skupín a vrstiev obyvateľstva Rusi a zastavuje sa pri myšlienke, že
len určitá jeho časť (okolo 10 %), a to hlavne „horné“ sociálne vrstvy,
mohla predstavovať staroruské etnické spoločenstvo. Napokon výskum-
ník snaží sa presvedčiť čitateľa: „*Prijatie hypotézy, že staroruské etnické
spoločenstvo existovalo na úrovni nositeľov elitnej kultúry a nebolo uvedo-
mované bežným obyvateľstvom (v prvom rade kvantitatívne prevažujúcim
vidieckym ľudom), umožňuje logickejšiu rekonštrukciu mechanizmu ná-
sledného objavenia sa v historickej aréne Rusov, Ukrajincov a Bielorusov.
Taktiež vysvetľuje absenciu pokusov o etnickú integráciu celého východo-
európskeho slovanského obyvateľstva po invázii hôrd Batuchána v 1. polo-
vici 13. storočia, keď Kyjevská Rus zanikla.*“⁹

⁷ РУСИНА, О. В.: *Україна під татарами і Литвою*. Київ: Альтернативи, 1998, s. 276-278.

⁸ МОЦЯ, О. П.: Рівні етнічної самосвідомості давньоруського населення. In: *Український історичний журнал*, 2006, No. 2, s. 5.

⁹ МОЦЯ, О. П.: Рівні етнічної самосвідомості давньоруського населення, s. 10.

Aj ďalší bádatelia ponúkajú svoje vlastné alebo zapožičané inovačné konštrukty, ktoré by mohli vnieť do problémov etnického vývoja v ranom stredoveku určité objasnenie. A. Toločko si vníma vo všímá, že za zdanlivou etnickou jednotnosťou východnej Európy, ktorá vyplýva z kronikárskych textov, sa skrýva reálna diferenciácia: kmeňová, dialektová, etnografická. Čo v zásade aj bolo pre stredoveký štát normálnym javom. Preto autor popiera etnizáciu koncepcie staroruskej národnosti, jej ponímanie ako skutočného „národa“, ktorý spája jednota pôvodu, jazyková a kultúrna homogénnosť, a prikláňa sa k uplatneniu koncepcie „imaginárnych spoločenstiev“. Zvlášť mu imponuje možnosť aplikácie antropologických pojmov andersovských „pútí“ na definovanie podstaty staroruskej národnosti. Odhaľuje ich v neustálych pohyboch Rurikovcov v medziach Rusi, keď sa spolu s kniežatami presúvali elity a istá časť obyvateľstva, v pohybe vyššej cirkevnej hierarchie spolu s „duchovnou inteligenciou“, v pohybe kníh a textov, a vlastne aj v samotných púťach do svätých miest.¹⁰ Otázku pohybu elity zvlášť prízvukuje aj O. Mocia. Poznamenáva, že „počnúc obdobím ranofeudálnej monarchie 9. – 11. storočia boli staroruské kniežatá neustále v pohybe, snažili sa zaujať prestížnejší a ekonomicky výnosnejší stôl“.¹¹ Napokon sa obaja výskumníci pokúšajú pomocou nových metodických prístupov v konečnom dôsledku zachrániť koncepciu „staroruskej národnosti“ a dať jej zmodernizovanú podobu.

Určitou ilustráciou zložitosti etnickej charakteristiky východoslovanských národov sú teoretické konštrukcie ponúkané J. Pavlenkom. V prvom rade navrhuje rozlišovať medzi rôznymi úrovňami etnických útvarov: makroetnický, etnonacionálny a subetnický. Zároveň upozorňuje, že transformácia spoločenstiev každej úrovne prebieha relatívne autonómne.¹² Za seba podotkne, že adekvátnejšie by bolo rozlišovať etnické, jazykové, etnokultúrne, antropologické, nacionálne charakteristiky toho či iného spoločenstva, ktoré sa naozaj rozvíjajú v režime relatívnej nezávislosti. Ďalej výskumník celkom správne poukazuje na to, že etnický vývoj ľudstva – od formovania raných civilizácií až po kapitalisticko-priemyselnú transformáciu západnej civilizácie, „bol poznamenaný relatívnou amorfnosťou vlastne etnických spoločenstiev (ako jednotlivých národov)“ pri skonsolidovaní štruktúr subetnických a nadetnických (makropolitických, makrokonfesionálnych). Čo bolo tiež charakteristické pre Kyjevskú Rus, kde bádateľ vyčleňuje staroruskú makroetnickú jednotu, ktorá patrila do najvyššieho stupňa etnickej

¹⁰ ТОЛОЧКО, А.: Воображенная народность, s. 116-117.

¹¹ МОЦЯ, О. П.: Рівні етнічної самосвідомості давньоруського населення, s. 6.

¹² ПАВЛЕНКО, Ю.: Теоретико-методологічні засади дослідження етногенезу східнослов'янських народів у цивілізаційному контексті. In: *Ruthenica*, 2002, No. 1, s. 11.

Paradox latentnej etnicity: ukrajinský prípad obdobia stredoveku a raného novoveku

hierarchie a koexistovala so subetnickými spoločenstvami teritoriálno-krajinskej úrovne. Korelácia a charakteristiky týchto štruktúr v staroruskom období boli dosť dynamické a mnohostranné. Integračné procesy od konca 12. storočia vydláždili cestu k formovaniu jednotlivých východoslovanských národov, ktorých potenciálne malo vzniknúť aspoň päť.¹³ Predmetná koncepcia nám na jednej strane umožňuje vidieť zložitost' určovania etnickej podstaty spoločenstiev obdobia stredoveku, avšak na druhej strane necháva mnoho nezodpovedaných otázok. Najmä to, aké spoločenstvá (resp. spoločenstvo) ešte existovali na strednej, vlastne etnickej úrovni autorovej hierarchie etnickej jednotnosti.

Podľa nášho názoru došlo k formovaniu jednotlivých etnícít – ako ukrajinskej, tak aj bieloruskej či ruskej – v ich stredovekých podobách oveľa skôr. S vysokou mierou pravdepodobnosti možno tvrdiť, že tento proces prebiehal v čase, keď sa aj väčšina európskych etnosov stala historickou realitou. Obdobie etnogenézy pre stredoeurópsky pás dosiahlo svoj produktívny vrchol ešte v medziach včasného stredoveku (9. – 11. storočie). V severnej Európe sa prechod od protoetnosu k stabilným etnickým spoločenstvám trochu predĺžil – trval do 12. – 13. storočia. Teda prípad Rusi nebol úplne unikátnym. V jej hraniciach počas raného stredoveku rovnako prebiehali procesy zamerané na etnickú konsolidáciu východoslovanských subetnosov – „kmeňov“, „kmeňových zväzkov“, „etnografických skupín“, „národíkov“ (terminológia rôznych bádateľov) do trvalejších spoločenstiev – etnosov. Pritom prebiehala aj etnická asimilácia, zameraná väčšinou na neslovanské obyvateľstvo. V počte vytvorených etnosov sa názory vedcov výrazne líšia: svojho času M. Kostomarov hovoril o šiestich „národnostiach“, J. Daškevič a L. Zalizniak o štyroch etnosoch atď. Jedna vec je však jasná – idea o formovaní akéhokoľvek jediného superetnosu Rusi, ktorý by pokrýval územie celej východnej Európy, výslovne odporuje logike procesu etnogenézy. Je mimoriadne ťažké si vôbec predstaviť celoplošnú (na historické pomery vlastne naraz) etnogenetickú mixáž, ktorá by pokryla etnicky pestrú populáciu roztrúsenú po rozľahlých územiach Rusi. Oveľa dôveryhodnejšie sú preto teoretické schémy postupnej etnogenézy Ukrajincov, ktoré navrhli súčasní ukrajinskí etnológovia. Predovšetkým výskumy V. Balušku na etnogenetické témy (množstvo článkov a monografia).¹⁴

Ďalšia vec je, že pre predmodernú dobu čisto etnické charakteristiky nenadobudli rozhodujúci význam pri identifikácii ľudských spoločenstiev. Preto môžeme hovoriť o takzvanom paradoxe „latentnej (skrytej) etnicity“. Etnicitou rozumieme systém vzťahov, ktoré zabezpečujú

¹³ ПАВЛЕНКО, Ю.: Теоретико-методологічні засади дослідження етногенезу, s. 22-23.

¹⁴ БАЛУШОК, В.: *Етногенез українців*. Київ: Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, 2004, 232 s.

spojenie medzi osobou ako nositeľom etnických charakteristík (etnoforum) a etnickým prostredím, do ktorého patrí, čo sa prejavuje predovšetkým uvedením si vlastnej etnickej príslušnosti človeka, zaradením do systému zodpovedajúcej tradičnej kultúry, dodržiavaním určitých etnických hodnôt a pod. Jeho podstatou je, že etnicita – najstarší, ba až archaický jav, až do novoveku zostávala takmer nesocializovaná, teda neartikulovaná a nereflektovaná individuálne na spoločenskej úrovni. Etnicita sa primárne prejavovala v priľahlých rovinách ľudskej existencie – kultúrnej (etnokultúrnej), sociálnej (etnosociálnej), konfesionalnej (etnokonfesionalnej), lingvistickej (etnolingvistickej) atď. Pritom výskumnú prácu sťažuje aj skutočnosť, že pre obdobie stredoveku je charakteristická dominancia multietnických štruktúr. To znamená, že konkrétnu etnicitu je potrebné ešte oddeľovať od ostatných, spravidla s ňou koexistujúcich.

Avšak jednotlivé etnosy a etnicita reálne existovali, zostávajúc skryté pre spoločensko-vedomelú rovinu. Artikulácia etnicity v predmodernej dobe spravidla prebiehala len na osobnej, prípadne na rodinno-komunitnej úrovni. Ako prirodzená schránka etnicity slúži aj sféra tradičnej každodennej kultúry. Tam to malo prvoradý význam a váhu. Preto je pre štúdium etnických spoločenstiev potrebné pracovať s relevantnými zdrojmi: etnografickým materiálom, prameňmi osobnej povahy a pod. Najvyššou potrebou sa tak stáva kooperácia historikov s etnológmi a sociálnymi antropológmi. Etnicita sa postupne prejavovala aj na mentálnej úrovni (spôsob videnia sveta, a teda aj spôsob života toho či iného národa najdôslednejšie odhaľuje jeho etnické charakteristiky).

Etnické znaky sú čiastočne fixované na najvyššej etnokultúrnej úrovni. Príkladom môže byť fakt, že jazyk písomných pamiatok 15. – 16. storočia v Litovskom veľkoveľkovedstve v tzv. „jednoduchom jazyku“ odhaľuje značné množstvo etnických črt (buď ukrajinských, alebo bieloruských), predurčených miestom napísania pamiatky alebo pôvodom autora.¹⁵ To potvrdzuje existenciu zreteľnej etnicity za hranicami knižnej tradície.

Otázku úrovne etnického (seba)vedomenia v predmodernej dobe necháme do určitého času otvorenú. Len poznamenáme, že ide o dôležitý aspekt, ktorý umožňuje posúdiť, do akej miery je etnická komunita ustálená – či máme dočinenia s etnosom, alebo len nediferencovanou etnografickou masou, prípadne subetnosom. Je možné pripustiť, že etnické povedomie vo väčšine prípadov nenašlo svoju fixáciu v písomných prameňoch a zostalo aj historikmi nepovšimnuté. Existovalo však na úrovni ústnej tradície, zaznamenanej najmä vo folklóre. Niektorí ukrajinskí výskumníci uvažujú o procese evolúcie etnického vedomia Ukrajincov

¹⁵ Восточные славяне в XVII-XVIII веках: этническое развитие и культурное взаимодействие. Материалы «круглого стола». In: *Славяноведение*, 2002, No. 2, s. 31.

Paradox latentnej etnicity: ukrajinský prípad obdobia stredoveku a raného novoveku (Rusov /t. j. príslušníkov Rusi – *pozn. prekl./*) začínajúc 10. storočím s jeho postupnou transformáciou do národného povedomia (koniec 16. – 1. pol. 17. storočia).¹⁶ Podľa nášho názoru etnické a nacionálne povedomie v ukrajinskom prípade nebolo také priamočiaro-evolučné ako v prípade akéhokolvek iného spoločenstva. No sebauvedomenie (seba ako národa odlišného od susedov) sa začína prejavovať v južnom areáli východných Slovanov už na rozhraní 10. a 11. storočia, keď tu postupne miznú kmeňové názvy. Odvtedy máme dočinenie s ruským etnosom (endoetnonymum „Rus/Rusín“), počiatočnou formou existencie ukrajinského spoločenstva. V ďalšom vývoji toto etnikum nezaniklo, nemiešalo sa s inými východoslovanskými etnikami, neprešlo „rozdeleniami“ pozdĺž štátnych hraníc. Navyše „nezmizli“, oddelené týmito štátnymi hranicami, ani jeho jednotlivé časti. Ako najtypickejší príklad tu môžu poslúžiť Rusíni (Ukrajinci) zo Zakarpatska. Premenami prešiel len jeho etnokultúrny a etnosociálny obal.

Takáto konzervatívnosť a hĺbka etnicity, vlastne etnického pôvodu, premieňa ich na dominanty pri definovaní identity aj v časoch stredoveku či raného novoveku. Tento názor plne potvrdzuje analýza ranomoderných identít na Ukrajine, ktorú navrhla N. Jakovenko. Medziiným tvrdí, že identita ako pravoslávnych, tak aj uniatov na Volyni nebola kontrastnou, „pretože sa opierala o pevný základ, než ten, ktorý deklarovali hierarchovia rozdelených cirkví, a týmto základom bola evidentne tradičná etnická kultúra (zvýraznil autor) – amorfná, neverbalizovaná, ale ako je známe, mimoriadne stabilná a nemenná“.¹⁷

Národnostné spoločenstvá v ukrajinskom etnickom areáli vznikali na rôznych základoch a podľa rôznych, niekedy alternatívnych, modelov. Zatiaľ sa však nenašiel najoptimálnejší variant národného povedomia – na vlastne ukrajinskom etnickom základe, ktorý si razil cestu do modernej doby. Až nacionalizmus cestou spolitizovania etnicity ho pozdvihol na spoločenskú úroveň. Práve vtedy sa stáva nevyhnutnou súčasťou moderných národov. Avšak ani v predchádzajúcej predmodernej dobe nebol význam etnických spoločenstiev menší – ich pôsobenie sa prejavovalo na úrovni tzv. mlčiacej väčšiny.

*Preklad z ukrajinčiny
Michal Šmigel'*

¹⁶ ОРЛОВСЬКА, О. М.: *Формування та розвиток етнічної самосвідомості українців (русів) X – першої половини XVII ст. (джерелознавче дослідження)*: Дис. канд. іст. наук. Київ: Нац. акад. наук України, Ін-т нац. відносин і політол., 1996, s. 4, 133, 165.

¹⁷ ЯКОВЕНКО, Н.: Ідентичність чи ідентичності, або про мозаїку українського простору XVII століття: Ploky S. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine. New York: Oxford University Press, 2001. 401 p. In: *Український гуманітарний огляд*. Вип. 8. Київ: Критика, 2002, s. 49.